

**Даница
Васиљевић**

**ФЕНОМЕНОЛОШКА
ОБЕЛЕЖЈА ПРЕСТУПНИШТВА
МЛАДИХ У СРЈ У ПЕРИОДУ ОД
1991–2000. ГОДИНЕ**

Сажетак. Предмет овог рада је истраживање феноменолошких карактеристика преступничтва младих у СРЈ у периоду од 1991–2000. године, као и кривичноправне реакције на преступничтво младих у посматраном периоду. Лоично је преиспитавиши да су ше године социјалне полииичке и економске кризе имале уишицај на пораси малолетничкој преступничтва. Подаци за истраживање су преузети из Сиаиисииичкој билтена Савезној завода за сиаиисииику. Уиркос очиледном порасиу малолетничкој преступничтва, зааажено је оадање пове-рења у заводске васиийне санкције, док су мере ојачаној надзора и даље доми-нантине васиийне санкције које се изричу малолетницима.

Кључне речи: малолетни преступници, феноменолошке карактеристике, кривичне санкције.

УВОД

Проучавање поремећаја у понашању младих, а посебно оних понашања која се могу означити као малолетничка делинквенција има велики значај у креирању политике кривичноправног реаговања. Отуда је веома важно посветити пажњу не само изучавању узрока настанка, већ и феноменолошких аспеката делинквенције, како би се анализом структуре и динамике преступничтва младих стицала сазнања која ће на најбољи начин усмеравати праксу превенције и ресоцијализације.

Коришћењем података из статистичких билтена Савезног завода за статистику у овом раду је дат приказ обима, динамике и структуре преступничтва малолетника, као и кривичноправне реакције на преступничтво младих у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године. Овај период су обележиле крупне друштвене промене, ратови у окружењу, политичка превирања, социјална и економска криза. Овакав друштвени миље свакако је био „добра подлога“ за развој различитих облика социјално-па-

толошких појава и логично је претпоставити да је имао значајан утицај на преступништво малолетника на овим просторима. Предмет овог рада не упућује на анализу ове међузависности, што би захтевало преглед не само статистичких података у једном дужем временском интервалу, већ и детаљније криминолошке и социолошке анализе. Као што наводи М. Сингер, свођење појавних облика криминалног понашања малолетника на прост опис делинквентног понашања је из више разлога погрешно. „Осим што су модалитети и последице делинквентног понашања веома значајан индикатор за процену важности и ступња друштвене опасности кривичних дела и починилаца, они су важан елемент за процену озбиљности малолетничке делинквенције као друштвене појаве на одређеном подручју и временском раздобљу“ (Сингер, Микшај-Тодоровић, 1989:35). Ограничићемо се стога на општи приказ статистичких података и покушати да анализом неких елемената осветлимо главна обележја динамике кретања и структуре преступништва, као и кривичноправне реакције на преступништво малолетника у СРЈ у последњој деценији XX века, што уједно представља циљ овог рада.

ОБИМ, ДИНАМИКА И СТРУКТУРА ПРЕСТУПНИШТВА МАЛОЛЕТНИКА У СРЈ У ПЕРИОДУ ОД 1991. ДО 2000. ГОДИНЕ

Праву слику о стању криминалитета на неком простору никада не можемо сагледати из простог разлога што ниједна статистика не бележи размере стварног криминалитета. Један од главних проблема представља постојање тамне бројке криминалитета, непознатог броја кривичних дела која остају нерегистрована. Активност полиције неједнаког интензитета додатно компликује ситуацију, јер број неоткривених кривичних дела може значајно варирати током времена. Превазилажење проблема тамне бројке савремена криминологија тражи у примени различитих техника за њену што реалнију процену. У ту сврху се користе анкете самопријављивања делинквената (*self reported delinquency*), извештаји о виктимизацији (сведочење особа које су биле жртве криминалних аката) и анкете са лицима која у оквиру обављања своје делатности могу имати сазнања о извршеним кривичним делима (особље хотела, већих продавница, здравствени радници и сл.). Свака од наведених техника има своје предности и недостатке, па се у највећем броју случајева криминолошке анализе ослањају на статистичке податке о броју пријављених лица (полицијска статистика), оптужених лица (тужилачка статистика) и податке о лицима осуђе-

ним за извршена кривична дела (судска статистика). Као што наводе С. Константиновић-Вилић и В. Николић-Ристановић (2003: 96), према преовлађујућем схватању у савременој криминологији полицијске статистике пружају вернију слику криминалитета него судске, поготово у ситуацији када околности у друштву могу битно утицати на ефикасност органа кривичног гоњења, какав је случај са СРЈ у посматраном периоду.

Анализом података о пријављеним малолетним и пунолетним лицима даћемо преглед обима, учешћа и кретања криминалитета малолетника у односу према укупном криминалитету у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године. У Табели 1 приказани су следећи подаци по колонама: укупан број лица пријављених због кривичних дела и динамика кретања, број пунолетних лица, динамика и учешће у укупном броју пријављених лица и број пријављених малолетних лица, динамика и учешће у укупном броју пријављених лица.

Табела 1. Структура и динамика лица пријављених због кривичних дела извршених у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године

Пријављена лица Година	Укупно		Пунолетна лица			Малолетна лица		
	N	Index	N	index	%	N	Index	%
1991	123189	100	118242	100	96,0	4947	100	4,0
1992	135105	110	129307	109	95,7	5798	117	4,3
1993	173642	141	166216	141	95,7	7426	150	4,3
1994	159016	129	153235	130	96,4	5781	117	3,6
1995	133785	109	128468	109	96,0	5317	107	4,0
1996	131043	106	125624	106	95,9	5419	110	4,1
1997	127591	104	121623	103	95,3	5968	121	4,7
1998	119572	97	114646	97	95,9	4926	100	4,1
1999	93696	76	90549	77	96,6	3147	64	3,4
2000	94502	77	90780	77	96,1	3722	75	3,9

У периоду трајања свеукупне економске и социјалне кризе од 1991. до 1994. године уочавамо константан пораст укупног броја лица пријављених због извршних кривичних дела. Године хиперинфлације обележене су и „хиперпродукцијом“ малолетничког преступништва. У току 1993. године бележи се пораст укупног броја пријављених лица за 41 индексни поен, док је број пријављених малолетних лица читавих 50% већи у односу на 1991. Из ове табеле такође можемо видети да од 1994. године долази до опадања укупног броја пријављених лица, али да у случају малолетника има извесних колебања, при чему је евидентан пораст током 1996. а

нарочито 1997. године. Податак који свакако треба издвојити је и значајан пад броја пријављених малолетних лица у току 1999.

Посматрајући однос броја пријављених малолетника и укупног броја лица пријављених за извршена кривична дела можемо констатовати да учешће криминалитета малолетника у укупном криминалитету у посматраном периоду варира од 3,4% до 4,7% (просечно учешће је 4%). Користећи статистику осуђених лица добићемо битно различите резултате. Примера ради, анализирајући статистичке податке о осуђеним лицима С. Милашиновић (2000:138) долази до алармантне констатације о процентуалном учешћу малолетника у укупном криминалитету у 1993. години од 9,6%, док „мање забрињавајућих“ 4,3% произилази као закључак из горње табеле. Ова разлика се може објаснити и чињеницом да је проценат осуђених у односу на пријављене малолетнике генерално, па и у 1993. години, далеко већи него у случају пунолетних лица (49,6% према 21%). И поред извесних недостатака полицијских статистика сматрамо да оне пружају реалнију слику обима криминалитета на одређеном простору.

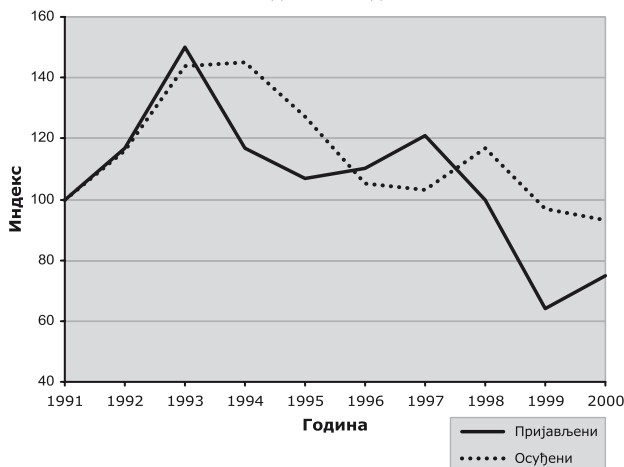
Табела 2. Однос броја осуђених према пријављеним малолетним лицима за кривична дела извршена у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године

Малолетна лица / Година	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Пријављена лица	N 4947	5798	7426	5781	5317	5419	5968	4926	3147	3722
Осуђена лица	N 2563	2983	3685	3707	3261	2688	2631	2999	2497	2372
	% 51,8	51,4	49,6	64,1	61,3	49,6	44,1	60,9	79,3	63,7

У Табели 2 приказан је однос броја пријављених и осуђених малолетних лица у посматраном периоду. Екстремне вредности бележимо током 1997. године, када пораст преступништва малолетника није праћен сразмерним бројем осуђених малолетних лица (44,1% осуђених од укупног броја пријављених малолетника) и 1999. године, која је већ означена као година коју карактерише велики проценат осуђених малолетника (79,3%).

Као што се из Графикона 1 може видети, период од 1991, коју смо одредили као почетну посматрану годину, до 1993. године карактерише нагли пораст броја пријављених малолетника. Линија која означава кретање осуђених малолетника у наведеном периоду готово се подудара са линијом пријављених малолетника. Од 1993. до 1994. године индекс пријављених малолетника показује тенденцију опадања, док упоредо посматрано стагнацију броја осуђених лица. Још један карактеристичан период уочавамо од 1997. до 1998. године када се бележи инверзни тренд – опадање броја пријављених и пораст броја осуђених малолетника.

Графикон 1. Динамика кретања пријављених и осуђених малолетних лица у СРЈ од 1991. до 2000. године

Општа карактеристика преступништва малолетника јесте да је далеко већи проценат осуђених у односу на пријављене малолетнике него што је то случај код одраслих извршилаца кривичних дела. Ово нам говори не само о ефикасности органа кривичног гоњења, већ и о својеврсном „аматеризму“ и неуспешности малолетних преступника да прикрију извршено дело и избегну осуђење.

Табела 3. Динамика структуре осуђених малолетних лица према појединим кривичним делима у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године

Кривична дела против	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
живота и тела	156	180	175	207	184	181	188	268	209	202
Index	100	115	112	133	118	116	121	172	134	129
дост. личности и морала	20	22	18	17	16	15	17	27	24	32
Index	100	110	90	85	80	75	85	135	120	160
имовине	1999	2475	3228	3128	2772	2193	2141	2364	2032	1909
Index	100	124	161	156	139	110	107	118	102	95
остала дела	388	306	264	355	289	299	285	340	232	229
Index	100	79	68	91	74	77	73	88	60	59
Укупно осуђено	2563	2983	3685	3707	3261	2688	2631	2999	2497	2372
Index	100	116	144	145	127	105	103	117	97	93

Табела 3 приказује динамику структуре осуђених малолетних лица, при чему је дистрибуција извршена према врсти кривичног дела. За потребе наше анализе издвојили смо она кривична дела која према обиму и степену друштвене опасности сматрамо најиндикативнијим показатељем опште слике криминалитета младих.

Тенденција константног пораста броја најтежих кривичних дела према подацима у Табели 3 указује на развој агресивних и деструктивних импулса код младих. Динамика кретања броја малолетника осуђених за кривична дела против живота и тела, као и против достојанства личности и морала нам јасно указује на овакав тренд. Посебно уочавамо податак о порасту броја малолетника осуђених за кривична дела против живота и тела од целих 72% у односу на почетну посматрану годину. Полицијски извештаји и хронике нам пружају слику насиља које се одликује изразитом бруталношћу, деструкцијом и свирепošћу, што се уклапа у слику општег стања аномије у друштву. Социјална и економска криза, ратови у окружењу, доступност ватреног оружја, повећање друштвене толеранције према насиљу и другим облицима девијантних појава узрокују пражњење агресије код младих која се у великом броју случајева не може рационално објаснити.

Кривична дела против достојанства личности и морала издвајају се од осталих дела по највећој тамној бројци, а према неким проценама број непријављених дела силовања је и до 7 пута већи од броја пријављених. Из тог разлога број лица осуђених за кривична дела против достојанства личности и морала не може нам бити ни приближан показатељ реалног стања. Чињеница је да велики број дела остаје непријављен и неоткривен, а главни разлози за одустајање од тражења правне сатисфакције су традиционалне предрасуде и страх жртве сексуалног деликта од евентуалне секундарне виктимизације или освете извршиоца.

Највећи проценат кривичних дела извршених од стране малолетника представљају дела против имовине. Из тог разлога динамика кретања кривичних дела против имовине прати кривуљу пораста укупног криминалитета младих уз констатацију да су амплитуде нешто веће. Након рапидног пораста првих година посматраног периода, који достиже врхунац 1993. повећањем од преко 60% у односу на 1991, долази до благог опадања, па на крају декаде бележимо ниво осуђених малолетних лица приближно једнак почетним вредностима. Међутим, и овде морамо приметити да је то резултат веће ефикасности органа кривичног гоњења, јер је према апсолутним вредностима број пријављених лица далеко мањи него 1991. године.

У Табели 4 су издвојено приказани подаци о малолетним лицима осуђеним за кривична дела против имовине, као и њихово процентуално учешће у односу на укупан број осуђених малолетних лица. Кривична дела против приватне и друштвене имовине су збирно приказана.

Табела 4. Структура осуђених малолетних лица за кривична дела против имовине у односу на укупно осуђена малолетна лица у СРЈ од 1991. до 2000. године

Малолетна лица / Година		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Укупно осуђена малолетна лица	Н	2563	2983	3685	3707	3261	2688	2631	2999	2497	2372
Осуђени за дела против имовине	Н	1999	2475	3228	3128	2772	2193	2141	2364	2032	1909
	%	78,0	83,0	87,6	84,4	85,0	81,6	81,4	78,8	81,4	80,5

Ови подаци јасно говоре о доминантној заступљености кривичних дела против имовине која у посматраном периоду обухватају просечно 82,2% укупног броја осуђених малолетника. Овај податак је у складу са чињеницом да је криминалитет малолетника претежно имовински криминалитет.

КРИВИЧНОПРАВНА РЕАКЦИЈА НА ПРЕСТУПНИШТВО МАЛОЛЕТНИКА У СРЈ У ПЕРИОДУ ОД 1991. ДО 2000. ГОДИНЕ

Прегледом података о структури, расподели и динамици изречених кривичних санкција према малолетним лицима указаћемо на одређења и тенденције развоја политике кривичноправне реакције у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године.

Казна малолетничког затвора, која се може изрећи старијим малолетницима, заступљена је са просечно 0,9% и представља незнатан део укупно изречених санкција, па нам статистички подаци на тако малом узорку не могу помоћи у утврђивању „ритма злочина“. Посматрајући апсолутне вредности изречене санкције малолетничког затвора можемо констатовати неравномерну динамику која само донекле прати кретање општег криминалитета малолетника. Карактеристичан је пораст изречених казни малолетничког затвора у 1995. и 1996, а нарочито 1999, која је већ означена као година у којој су судови „тренирали строгаћу“.

Табела 5. Динамика и структура осуђених малолетних лица према изреченим кривичним санкцијама у СРЈ у периоду од 1991. до 2000. године

Врста санкције / Година	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Малолетнички затвор	7	23	34	16	30	31	17	32	40	20
%	0,3	0,8	0,9	0,4	0,9	1,2	0,6	1,1	1,6	0,8
Дисциплинске мере	912	1153	1462	1370	1209	1132	1211	1191	1076	1055
%	35,6	38,7	39,7	37,0	37,1	42,1	46,0	39,7	43,1	44,5
index	100	126	160	150	133	124	133	131	118	116
Појачани надзор	1552	1639	2046	2198	1918	1422	1306	1697	1297	1205
%	60,6	54,9	55,5	59,3	58,8	52,9	49,6	56,6	51,9	50,8
index	100	106	132	142	124	92	84	109	84	78
Заводске мере	92	168	143	123	104	103	97	79	84	92
%	3,6	5,6	3,9	3,3	3,2	3,8	3,7	2,6	3,4	3,9
index	100	183	155	134	113	112	105	86	91	100
Укупно изречено санкција	2563	2983	3685	3707	3261	2688	2631	2999	2497	2372

Увидом у изнете податке констатујемо да је међу васпитним мерама доминантна мера појачаног надзора која се просечно изриче у 55,1% случајева, следе дисциплинске мере са 40,3%, док се наставља смањење поверења у ефикасност заводских васпитних мера – просечно 3,7% укупно изречених санкција.

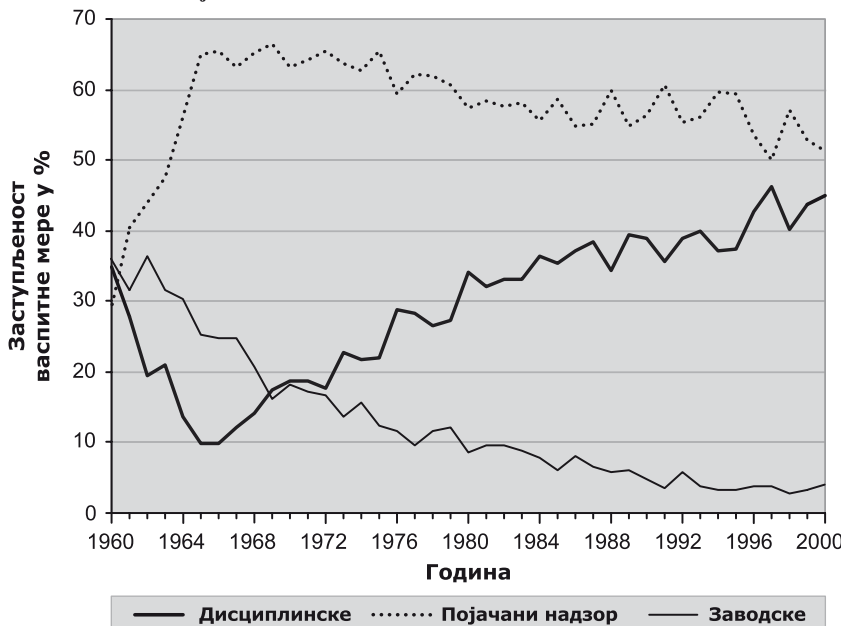
Ако ове податке упоредимо са ранијим статистикама потврдићемо наставак тренда који изгледа прети да дефинитивно „стави катанац“ на заводске установе. Наиме, према анализи Ђ. Стакића (1991) број изречених заводских мера према малолетницима у Србији од 1960. године, када је учешће у укупном броју изречених санкција износило 36%, константно се смањивао, како процентуално тако и апсолутним вредностима, да би 1989. дошао на ниво од 6%. Користећи податке о васпитним мерама изреченим малолетним преступницима у Србији од 1960. до 1989. (Стакић, 1991: 16–18) и у СРЈ од 1990. до 2000. године (Васиљевић, 2005:40) на Графикону 2 можемо пратити кретање процентуалног учешћа појединих васпитних мера у односу на укупан број васпитних мера изречених малолетницима.

Без претензије да понудимо одговор на питање хоће ли „Сиви дом“ постати ускоро туристичка атракција, наредном анализом ћемо покушати да га барем гласније поставимо. У Табели 6 смо приказали структуру кривичних санкција изречених малолетницима према кривичном делу и узрасту извршилаца. Прегледом врсте санкција изречених за најтежа

кривична дела покушаћемо да установимо колико тенденција слабљења поверења у ефикасност заводског третмана има оправданости.

Графикон 2. Динамика структуре васпитних мера изречених малолетницима у Србији од 1960. до 1989. и СРЈ од 1990. до 2000. године

Током 2000. године укупно је изречено 2373 кривичне санкције, од тога 816 млађим, а 1556 старијим малолетницима. Казна малолетничког затвора је изречена у 20 случајева, а од васпитних мера 1055 дисциплинских, 1205 мера појачаног надзора, док је 92 малолетника упућено у васпитне и васпитно-поправне установе.

Податак који мора изазвати забринутост јесте да број млађих малолетника за кривична дела износи 34% од укупног броја осуђених малолетника. Учешће млађих малолетника у извршењу кривичних дела са елементима насиља (убиство, тешке телесне повреде, силовање, разбојништво) чини 19% укупног броја малолетних лица осуђених за најтежа дела.

Табела 6. Структура изречених кривичних санкција малолетним лицима у СРЈ 2000. године према кривичном делу и узрасту

Узраст / Врста санкције	Осуђени малолетници		Малолет. затвор	Васпитне мере		
	Млађи	Старији		Дисципли.	Појачани надзор	Заводске
Кривично дело						
Убиство и убиство на мах	2	11	4	-	3	6
Убиство из нехата	2	1	-	-	1	2
Тешка телесна повреда	22	54	1	24	49	2
Силовање	2	9	1	-	7	3
Тешка крађа	323	522	2	318	494	31
Разбојништва и тешки случ.	21	129	9	1	118	22
Остала дела	444	830	3	712	533	26
Укупно:	816	1556	20	1055	1205	92

Од укупно 76 осуда за кривично дело наношења тешке телесне повреде (од чега је 54 извршено од стране старијих малолетника) изречене су 1 казна малолетничког затвора, 2 мере упућивања у васпитно-поправну установу, а чак 24 дисциплинских санкција. Кривична дела силовања (2 извршена од стране млађих, а 9 од стране старијих малолетника) санкционисана су 1 казном малолетничког затвора, 3 заводске мере и 7 мера појачаног надзора. Изречене санкције за укупно 150 кривичних дела разбојништва (129 извршених од стране старијих малолетника) су следеће: 9 казни малолетничког затвора, 22 заводске мере и 118 васпитних мера појачаног надзора. Сувопарним бројкама треба додати и податке о начину извршења дела, који се одликује екстремним испољавањем агресије чак и у случајевима најмлађих извршилаца.

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући напред изнесене податке могли бисмо констатовати да је у наведеном периоду приметна тенденција пораста и опадања криминалитета малолетника у корелацији са периодима друштвено-политичких и економских превирања у СРЈ. Ове промене динамике криминалитета малолетника посматране у оквиру ширег друштвеног контекста могу се довести у везу са економском, политичком и социјалном транзицијом у земљи.

У структури кривичних дела извршених од стране малолетника доминирају дела против имовине, што потврђује тврдњу да је криминалитет малолетника претежно имовински криминалитет. Чини се потпуно логичним и податак да у периоду највеће економске кризе на овим просторима (1993. године) учешће имовинског криминалитета досеже скоро 90% укупног криминалитета малолетника. Оно што посебно забрињава јесте константан пораст броја извршених најтежих кривичних дела у посматраном периоду (дела против живота и тела), што би свакако морало бити предмет једне дубље социјално-криминолошке анализе.

Највећи проценат санкција изречених малолетницима у посматраном периоду чине мере појачаног надзора, затим следе дисциплинске васпитне мере, док се заводске санкције изричу у најмањем броју случајева. Пратећи динамику изрицања појединих санкција примећује се тенденција смањења примене мера институционалног карактера.

Када говоримо о реакцији друштва на криминалитет малолетника морамо се уздржати од децидних закључака. Ипак, не улазећи у компетенције судова, можемо поставити питање да ли је повећана тенденција изрицања ванинституционалних санкција малолетницима у сразмери са опасношћу забележеног криминалитета, какву поруку упућује у погледу специјалне и генералне превенције и да ли на адекватан начин може одговорити сврси: заштити друштва и ресоцијализацији преступника. Свакако имамо у виду чињеницу да се приликом одређивања санкције према малолетнику узимају у обзир бројне социјалне, психолошке, криминолошке и друге варијабле, па се оваква критика може учинити преамбициозном. Предмет овог рада није била анализа конкретних случајева, што би појаснило критеријуме судова при одлучивању о целисходној санкцији према малолетнику, већ су закључци изведени на основу доступних статистичких показатеља који осликавају општу тенденцију кретања криминалитета малолетника на датом простору у оквиру наведеног временског периода, као и тренда друштвене реакције на тај криминалитет. Избор опција ванинституционалног третмана је препорука бројних студија на тему евалуације програма третмана и апсолутно је у складу са савременим идејама ресоцијализације. Сматрамо, међутим, да третман у институционалним условима има своје место у систему поступања према малолетним делинквентима и довољно простора за унапређење методологије рада у складу са најновијим достигнућима теорије и праксе ресоцијализације.

ЛИТЕРАТУРА

- Константиновић-Вилић С., Николић-Ристановић В. (2003): Криминологија, Ниш.
- Милашиновић С. (2000): Криза, млади, криминал, Београд.
- Милутиновић М. (1973): Криминологија, Београд.
- Сингер, М., Микшај-Годоровић Љ. (1989): Делинквенција младих, Глобус, Загреб.
- Стакић Ђ. (1991): Методика рада са малолетним делинквентима, Дечје новине, Горњи Милановац.
- Статистички билтен Савезног завода за статистику бр. 2321 за 2000. годину.
- Васиљевић Д. (2005): Психо-социјална обележја малолетних делинквената и примена метода ресоцијализације, магистарска теза, Дефектолошки факултет, Београд.

PHENOMENOLOGY OF JUVENILE OFFENDING IN SRJ BETWEEN 1991–2000

By Danica Vasiljević

ABSTRACT

The subject of this paper is to reserach characteristics of juvenile delinquency in SRJ between 1991–2000, as well as juvenile justice reaction to juvenile delinquency during this period. It is reasonable to presume that those years of social, political and economy crisis had a significant influence on increse of juvenile delinquency. Statistical data were collected from National Bureau of Statistic Bulletin. Despite the obvious increase of juvenile criminal behavior, decrease of confidence in institutional treatment is evident, while the sanction of intensified supervision is still dominant correctional discipline.

Key words: juvenile offenders, phenomenology, criminal sanctions.